

Boekbesprekingen

BAUER H. G., BOSCHERT M. & HÖLZINGER J. (eds.). 1995. *Die Vögel Baden-Württembergs. Band 5: Atlas der Winterverbreitung*. Ulmer, Stuttgart. 557 p. ISBN 3-8001-3445-4. Prijs DM 110,-.

Onlangs verscheen de vijfde band van de *Avifauna Baden-Württembergs*, die uiteindelijk zeven banden zal omvatten. Band 5 belicht de winterspreiding. Het leeuwendeel van het boek bestaat uit soortteksten, ondersteund door 451 verspreidingskaarten en 92 tabellen.

De ruim 500 waarnemers onderzochten in 1988-93 tussen eind december en half februari de meeste van de 1200 atlasblokken (6.1x5.5 km). Elk atlasblok is proefvlaksgewijs geteld op alle aanwezige vogelsoorten. Deze gegevens werden gebruikt voor totaalschattingen per soort in de midwinterperiode. De watervogels langs Rijn, Donau en Bodensee werden enige malen per winter integraal geteld.

Binnen Baden-Württemberg bleek de wintervogelbevolking sterk te variëren van streek tot streek, een logisch gevolg van de grote variatie in landschappen en klimaat. Zo overwinteren in het 'warme' Rijndal verrassend veel Rode Wouwen, Zwartkoppen en Tijtfaffen. In het sneeuwrijke Zwarte Woud dalen daarentegen zelfs veel winterharde standvogels af naar hoogtes met een minder onherbergzaam klimaat.

De schattingen maken indruk. Wat te denken van een geraamde winterpopulatie van 67 000 Buizerds (evenveel als het aantal Winterkoningen), gemiddeld 120 000 Kruisbekken, 830 000 Kramsvogels of 25 000 overwinterende Pestvogels in het invasiejaar 1990. De Rijn, de Donau en vooral het Bodensee herbergen voor Centraal-Europese begrippen veel watervogels, waaronder ruim 150 000 Wilde Eenden en 84 000 Kuifeenden. Vooral het Bodensee vormt daarbij een wetland van formaat. De Nijlgans heeft de Bovenrijn nog niet ontdekt: het boek vermeldt slechts één winterwaarneming.

De presentatie kon aantrekkelijker. Zo geven de vette, diepzwarte stippen de verspreidingskaarten een sober karakter. De soortteksten hadden bovendien aanzienlijk aan waarde gewonnen wanneer ze met figuren over aantalsontwikkelingen waren verluchtigd. Desalniettemin onderstreept de grondige aanpak van het veldwerk het hoge ornithologische niveau van atlasprojecten in Duitsland. Helaas worden ze voor Nederlanders vaak aan het oog onttrokken omdat ze op deelstaatsniveau worden georganiseerd. – Rob L. Vogel

DIJKSEN A. J. 1996. *Vogels op het Gouwe Boltje. Een volledig overzicht van de avifauna van Texel*. Langeveld & de Rooy BV, Den Burg. 534 p. ISBN 90.70133.27.X. Prijs f 59,50.

In de stapel Nederlandse streekavifauna's zal men tevergeefs zoeken naar een boek met een omvang van ruim 500 dichtgedrukte pagina's over een gebied van slechts 16 452 ha, de oppervlakte van Texel. Het bewuste gebied moet dan wel van ornithologische topklasse zijn en de auteur zal het gebied door en door moeten kennen. Welnu, aan beide voorwaarden wordt moeiteloos vol-

daan. Voor vogelaars binnen en buiten ons land is "Texel Vogeleiland" een begrip en de op het eiland geboren en getogen Adriaan Dijkse is verknocht aan het eiland en zijn vogels.

Het is niet de eerste keer dat de auteur, al dan niet met tweelingbroer Lieuwe, een boek samenstelt over de vogels van Texel. Maar deze uitgave is wel de uitgebreidste, meest diepgaande en volledigste. Consequent koppelt de auteur het wel en wee van de Texelse avifauna aan de veranderingen in landschap en milieu. Hij slaagt hierin op voortreffelijke wijze, mede doordat zo'n 60 pagina's werden gereserveerd voor zaken als geologie, bodemgeografie, ontwikkelingsgeschiedenis, ontginning en gebruik van het landschap. Een van de conclusies waartoe Dijkse komt, is dat als gevolg van de in 1954-67 op Texel uitgevoerde ruilverkaveling, het karakteristieke, (weide)vogelrijke open Texelse landschap grotendeels werd geliquideerd. Een tweede conclusie is dat de Texelse avifauna geleidelijk 'gewoner' wordt en steeds meer overeenkomsten gaat vertonen met de park/cultuurlandavifauna van de vaste wal.

Tot 1996 stelde men op het eiland 351 vogelsoorten vast, waarvan 109 jaarlijkse en elf niet-jaarlijkse broedvogels in de periode 1976-96. Bij die 351 soorten bevinden zich 122 dwaalgasten; het eiland speelt dan ook een belangrijke rol in de nog steeds doorgaande stroom nationale premières.

Er is een volledig hoofdstuk gewijd aan de veranderingen die de avifauna onderging, waarbij tevens vergelijkingen worden gemaakt met hetgeen zich op nationaal niveau afspeelde. Vóór 1974 moest het eiland 22 soorten broedvogels prijsgeven en nadien nog eens drie: Grauwe Kiekendief, Grauwe Klauwier en Geelgors. Tussen 1974 en 1995 vestigden zich tien soorten op Texel waaronder drie roofvogels: Blauwe Kiekendief, Buizerd en Sperwer. Voorlopig als laatste meldde zich in 1987 de Roodmus.

Frits-Jan Maas nam het hoofdstuk "de trek van zee- en kustvogels langs Texel" voor zijn rekening en Cor Smit tekende voor "tellingen van wad- en watervogels op Texel in de periode 1980-1990". Dan volgt het bijna 400 pagina's tellende "overzicht van de Texelse avifauna", systematisch van aanpak met een kritisch oog voor details. Zo wordt, indien van toepassing, bij broedvogels steeds apart de situatie in het duingebied, op het Texelse cultuurland en die in de Staatsbossen doorgenomen, altijd ruim voorzien van figuren. Het is natuurlijk allereerst dit hoofdstuk dat het boek onmisbaar maakt voor de vele naar Texel gaande vogelaars. De vele buitenlanders onder hen zullen het gemis van een samenvatting in het Engels en Duits betreuren.

Prof. Dr. K. H. Voous schrijft in het voorwoord o.a. "wat mooi is, moet mooi blijven en wat ongerept is, moet onbetreden blijven". Als een rode draad loopt door Dijkse's monumentale werk de verzuchting dat wat hem betreft de grens van het toelaatbare op zijn eiland al ruim werd overschreden. – Gerard L. Ouweneel

VAN EERDEN, M. R., KOFFIJBERG, K. & PLATTEEUW, M. 1995. *Riding on the crest of the wave*. Rijkswaterstaat Direktie Flevoland, Lelystad. 338 p. Tevens: *Ardea* 83 (1).

De laatste decennia is de populatie Aalscholvers in NW-Europa spectaculair toegenomen. Vooral de continentaal broedende ondersoort *Phalacrocorax carbo sinensis* heeft geprofiteerd van de beschermende maatregelen en verbeterde voedselomstandigheden in Europese wateren. Tegelijk met deze toename van de Aalscholvers is ook de discussie rond visserijbelangen en de interesse van onderzoekers weer nieuw leven ingeblazen. Dit laatste blijkt maar al te duidelijk in *Riding on the crest of the wave*, een uitgave van Rijkswaterstaat Direktie Flevoland en tevens themanummer van *Ardea*. Het is een prachtige bundeling van wetenschappelijke bijdragen die hun oorsprong vinden in een in 1989 gehouden aalscholverworkshop te Lelystad. De makers hebben zich enorme inzet en moeite getroost om een breed en degelijk uitgewerkt overzicht te bieden van de huidige know-how over de populatie-dynamiek van deze veel besproken soort. Naast nauwkeurige beschrijvingen van de populatie-ontwikkelingen in relatie tot veranderingen in visbestanden en het dieet van Aalscholvers, worden ook gedetailleerde studies naar de mechanismen achter deze veranderingen gepresenteerd. Een heel bekend voorbeeld is de verandering van solitair vissen naar sociaal foerageren in groepen van duizenden vogels als antwoord op het troebel worden van viswater door eutrofiëring. Van grote waarde zijn ook de bijdragen waarin beperkingen aan de groei en aantalsontwikkelingen duidelijk worden gemaakt aan de hand van de biologie van de vogels: het broedsucces in afhankelijkheid van foerageersucces en bijvoorbeeld de leeftijd van de ouders, en dichtheidsafhankelijke overleving tijdens de trek en gedurende de winter, waarbij ringwaarnemingen van eminent belang zijn. Ook de invloed van verontreinigingen in vis en viswater op de reproductie komt aan de orde. De titel van deze uitgave zinspeelt op het allerminst blijvende karakter van de expansie van de aalscholverpopulatie. De fluctuaties in aantal broedparen in de Oostvaardersplassen zouden wel eens een aanwijzing kunnen zijn dat de kentering nabij is.

Het geheel is in *Ardea*-stijl uitgevoerd, dat wil zeggen in zeer leesbaar Engels met Nederlandse samenvattingen en rijkelijk geïllustreerd met het onovertroffen grafische werk van Dick Visser en bovendien verlevendigd met fraaie plaatjes van aalscholveronderzoeker en -tekenaar Jens Gregerson. De lezer zal er mede daardoor vele genoeglijke uren aan beleven.

Het is te hopen dat de vaak geëmotioneerde discussies met betrekking tot de visserij gestructureerd en geproportioneerd kunnen worden met de in dit boekwerk gepresenteerde kennis. – *Joep J. de Leeuw*

HIRSCHFELD E. 1995. *Birds in Bahrein. A study of their migration patterns* 1990-92. Hobby Publications, Dubai. 124 p. ISBN 1-872839-03-7. Prijs \$ 8,00.

Dit boekje dient niet te worden verward met het in 1993 verschenen *The Birds of Bahrein* van T. Nightingale en M. Hill, de allesomvattende gids van de avifauna van het golfstaatje. *Birds in Bahrein* biedt de ornithologische er-

varingen van Erik Hirschfeld tijdens zijn verblijf in de periode 1990-92, waarin de Zweed zich toelegde op vogeltrekbewegingen. In Bahrein zijn 303 soorten waargenomen. Hirschfeld geeft van 250 soorten gegevens over voorkomen en trek, met meer dan 100 kaarten, tabellen en diagrammen; Hans Larsson droeg zorg voor 27 aardige lijntekeningen. Droef stemt de mededeling dat ieder voorjaar 500-1000 Kleine Torenvalken worden gevangen om op markten aan de man te worden gebracht als "troeteldieren" voor kinderen. Voor degene die van plan is in Bahrein op vogels uit te gaan biedt dit boekje naast "The Birds of Bahrein" zeker nuttige informatie. – *Gerard L. Ouwenel*

ADOLFSSON K. & CHERRUG S. 1995. *Bird Identification. A reference guide*. Supplement 37 "Answer". Skanes Ornitologiska Förening. Wallin & Dalholm Boktryckeri, Lund. 378 p. ISBN 91-86572-24-5. Prijs SEK 220,-.

In het internationale ornithologische wereldje komen de Zweden voortreffelijk voor de dag. Want de studie *Bird Identification* waarmee Kristian Adolfsson en Stefan Cherrug voor het voetlicht gekomen zijn, zal voor velen, met name voor de groeiende schare identificatie-specialisten, een uitkomst zijn. De auteurs rubriceerden over het tijdvak 1975-94 uit 66 ornithologische tijdschriften de behandelde identificatievraagstukken inzake soorten die voorkomen in het westelijk palearctische gebied en het Arabisch schiereiland. Het resultaat is verbluffend. De gids geeft 11 500 referenties, betrekking hebbend op 870 soorten. De 66 geraadpleegde tijdschriften (uit Nederland *Ardea*, *Limosa* en *Dutch Birding*) zijn afkomstig uit 21 landen en besloegen in totaal 300 000 pagina's. Thans wordt gewerkt aan een versie op diskette voor gebruik in de computer. Pet af voor het enorme karwei waaraan werd begonnen in 1989 en dat vorig jaar met doornamen van de slotuitgaven van de jaargangen 1994 werd afgerond. Voor ieder die serieus in de weer is met identificatievraagstukken een onmisbare steun. De tekeningen zijn van Peter Elfman. – *Gerard L. Ouwenel*

KURLAVICIUS P. 1995. *Birds of forest islands in South-East Baltic region*. Baltic ECO, Vilnius. 263 p. ISBN 9986.443.07.5. Prijs f 27,-. Te bestellen (zolang de voorraad strekt) bij Dr. G. C. Boere te Beesd, Postbanknr. 765136.

Dit boekwerkje beschrijft de vogels die voorkomen in bosfragmenten in het oosten van Litouwen. De uitgave oogt vanwege de uiterst sobere vormgeving niet aantrekkelijk, maar is volledig Engelstalig en staat boordevol informatie. Liefst 355 steekproefgebieden met een grootte van 0.1-19 ha werden onderzocht op broedvogels en op pleisterende vogels buiten het broedseizoen. Van de 101 vastgestelde broedvogels bereikte de Vink de hoogste dichtheid (21 paar/10 ha), gevolgd door Fitis (11 paar/10 ha en Grasmus (9 paar/10 ha). Opvallend is de elfde plaats die de Spotvogel inneemt (4 paar/10 ha). De tellingen in de barre Litouwse winter leverden de hoogste dichtheid op bij resp. Koolmees, Matkop en Goudhaan. Vervolgens is per soort informatie gegeven over de mate van dominantie per biotooptype per soort. Door het wat overvloedige gebruik van statistiek zijn de

teksten echter taaie kost. Desondanks is het boekje, gezien de veelheid aan informatie, een aanrader voor degenen die geïnteresseerd zijn in de effecten van biotoopversnippering op vogels, of in de avifauna van dit gebied in het algemeen. – *Rob L. Vogel*

LANGENHOFF V. 1996. *Wegwijzer voor aankomende vogelaars*. Scheffers, Utrecht. 176 p. ISBN 90.5546.027.3. Prijs f 39,90.

“Ze hebben het tegenwoordig maar gemakkelijk” is een verzuchting die wel eens bij vogelaarveteranen te beluisteren valt. Ze doelen dan op de omstandigheden van tientallen jaren geleden vergeleken met de mogelijkheden van de tegenwoordige tijd, waarin optimale optiek en communicatie, vakliteratuur en ruime mobiliteit de aspirantvogelaar bijstaan. Het verschijnen van de “Wegwijzer voor aankomende vogelaars” door Vic Langenhoff, zelf vergrijsd in het vogelaarsvak (geboren 1930), geeft aan dat waarnemen van vogels met alles wat ermee samenhangt als hobby algemene erkenning ondervindt. Dus is er behoefte aan een boek dat een beginnende wegwijs maakt in de vogelaarswereld met zijn rituelen, jargon, codes en hartstochten.

Het boek werd ontwikkeld in samenwerking met SOVON, de organisatie die belang heeft bij de komst van nieuwe lichten enthousiaste vogelaars met ambities voor onderzoek. Immers, SOVON is erin geslaagd het centrum van ornithologisch onderzoek in Nederland te worden, zich daarbij gesteund wetend door de vele vrijwilligers die men heeft weten te mobiliseren. Dit korps moet men gemobiliseerd houden, terwijl ook de natuurlijke doorstroming de nodige aandacht moet krijgen.

Langenhoff stelde een enthousiasmerend boek samen. Na hoofdstukken waarin de auteur de unieke vogelrijkdom van ons land aanprijst, volgen adviezen hoe het waarnemen van vogels aan te pakken. Daarbij mist recensent niet onbelangrijke zaken als hoe vogels te benaderen, kledingvoorkeur, het kiezen van zodanige excursieroutes dat men tegenlicht vermijdt en vooral de gedragsregels in het veld, opdat vogels en andere vogelaars geen last ondervinden. Vervolgens een bijna zeventig pagina's tellend deel dat de lezer kan raadplegen om te weten op welke plaats in welke maand hij voor bepaalde vogelsoorten op stap moet. Tot slot zijn er hoofdstukken waarin SOVON en Vogelbescherming hun respectievelijke activiteiten toelichten.

Wellicht om nieuwkomers niet helemaal kopschuw te maken heeft Langenhoff de informatie beperkt gehouden. De bibliografie telt slechts vijf titels. Er zou wat voor te zeggen zijn een opsomming te geven van de inmiddels in Nederland verschenen streekavifauna's. Omdat juist nieuwelingen daarbij baat kunnen hebben, zou een plaatsbeschrijving van de vogelkijkhutten in ons land denkbaar zijn geweest evenals een lijstje met vogeltijdschriften. Voorts behoort bij vogelaars die in of bij getijdengebieden op stap gaan een getijdentafel tot de standaarduitrusting. Nochtans is “Wegwijzer voor aankomende vogelaars” een nuttig boek, zeker nu van de zijde van vogelwerkgroepen signalen komen dat intrede van nieuwkomers slechts mondjesmaat plaatsvindt. Een laatste opmerking betreft de illustraties van Jan Weenink die recensent over het algemeen niet tot applaus brengen. Wellicht was de keuze van gerichte illustraties, toegespit op actief bezig zijn in het veld, te prefereren geweest. – *Gerard L. Ouwenel*

MELCHERS M. & DAALDER R. (red.) 1996. *Sijsjes en Drijfsijsjes. De vogels van Amsterdam*. Schuyt & Co, Haarlem. 256 p. ISBN 90.6097.415.8. Prijs f 39,50.

Een actueel overzicht van de broedvogelstand in en rond Amsterdam was tot voor kort niet te krijgen. *Randstad en broedvogels* (1981) beperkte zich tot Zuid-Holland en Noord-Holland ten zuiden van het Noordzeekanaal en liet dus de vogels van Amsterdam-Noord onbesproken. *Broedvogels van Noord-Holland* (1990) behandelde weliswaar de gehele provincie Noord-Holland, maar maakte een uitzondering voor de stedelijke gebieden van Amsterdam, Zaanstad en IJmond. In *Sijsjes en Drijfsijsjes* is gekozen voor een rechthoekig gebied van 24 bij 18 km, waarin behalve de gehele stad ook het westelijke havengebied, luchthaven Schiphol, Amstelveen, Weesp, Diemerzeedijk, Muiden en een stuk van Waterland gelegen zijn. Door deze ruime opzet komt niet alleen de verrassend gevarieerde vogelstand van de binnenstad aan bod, maar ook het vogelleven dat zich op korte afstand van de stad afspeelt. Zo komen we verhalen over Turkse Tortel en Kuifleeuwerik tegen naast stukjes over Baardmannetje (westelijk havengebied) en Blauwe Kieken-dief (Schiphol).

Na enkele inleidende hoofdstukken, waarbij een korte uiteenzetting over broedvogelgezelschappen, volgt de hoofdmoot van het boek: de soortbeschrijvingen. Elke beschrijving is voorzien van een tekening en een verspreidingskaartje. De lengte van de teksten varieert enorm: van ruim twee pagina's voor een echte stadsvogel als de Gierzwaluw tot enkele regels voor een toevallige broedvogel als het Vuurgoudhaantje. De eindredacteurs hebben een enorme prestatie geleverd door 34 mensen aan het schrijven te krijgen. Vermoedelijk geïnspireerd door de humoristische schrijfstijl van de beide redacteurs zelf hebben opvallend veel auteurs een tekst geleverd, waarin humor, betrokkenheid en kennis van zaken hand in hand gaan. Die betrokkenheid kan variëren van het zien van een Bonte Vliegenvanger vanuit een ziekenhuiskamer tot het horen van de merelzang na een stevige kroegentocht. Bij veel beschrijvingen valt de uitvoerige documentatie op. Het boekje van Benthem en Sluiters uit 1937 wordt herhaaldelijk genoemd, maar nog meer de vele rapporten die in de loop der jaren verschenen zijn over de vogelstand van stadsparken, begraafplaatsen en opgespoten terreinen. Het boek wordt besloten met een lijst van de waargenomen niet-broedvogels in de periode 1900-95 en een kort nawoord waarin op recente en toekomstige ontwikkelingen in en rond Amsterdam wordt ingegaan.

Dit belangrijke en prima verzorgde boek kwam tot stand onder auspiciën van het Bureau Stadsecologie van de gemeente Amsterdam. Wellicht dat hierdoor de warme pleidooien voor behoud en uitbreiding van ruige en natte groengebieden verder zullen doordringen. Het Porseleinhoen wijst de weg (p. 75): “Onder het mom van natuurgebieden maken planten wij prachtige stukken veenweide vol met boompjes. Waarom graven we niet eens een weidegebied af en beheren de waterstand met een windmolentje. Dan komen er schitterende biezenelden en Lepelaars, Waterrallen en Porseleinhoentjes. Kon het Porseleinhoen maar eens flink door de porseleinkast met heilige huisjes stappen (perkoenpaaltjes, zichtlijnen, tropisch hardhout, bosplantsoentjes) en een gastcollege geven aan de landschapscheppers.” – *Jelle van Dijk*